

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І.МЕЧНИКОВА

Кафедра політології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор
з науково-педагогічної роботи

Майя НІКОЛАСВА
2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Світ-системні трансформації у ХХІ столітті

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський) освітній рівень

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 052 - Політологія

Освітньо-професійна програма: Політологія

ОНУ
2022– 2023 н.р.

Робоча програма навчальної дисципліни
“Світ-системні трансформації у XXI столітті” - Одеса: ОНУ. - .
(назва навчальної дисципліни)

Розробник: **В.В. Попков**, доктор філософських наук, професор.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри _____ політології _____

Протокол № 1 від. “29” 08 2022__ р.

Завідувач кафедри _____

(підпис)

(Василь ПОПКОВ)
(прізвище та ініціали)

Погоджено із гарантом ОПГ Політологія

(підпис)

(Василь ПОПКОВ)
(прізвище та ініціали)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) ФМВПС

Протокол № 1 від. “30” 08 2022__ р.

Голова НМК _____

(підпис)

(Олег ХОРОШИЛОВ)
(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри політології

Протокол № 1 від. “28” 08 2023 р.

Завідувач кафедри _____

(підпис)

(Василь ПОПКОВ)
(прізвище та ініціали)

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 5 годин – 150 залікових модулів – 1 змістових модулів – 2 ІНДЗ* – _____ (вид завдання)	Галузь знань 05 — соціальні та поведінкові науки _____ (шифр і назва) Спеціальність ____ 0-52 - політологія _____ Рівень вищої освіти: другий (магістратура)	Нормативна / за вибором (ВНЗ/студента) за вибором	
		Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1-й	1-й
		Лекції	
		30 год.	14 год.
		Практичні	
		20 год.	0 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		100 год.	136 год.
		у т.ч. ІНДЗ*: - год.	
Форма підсумкового контролю: Іспит			

* – за наявності

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета - ознайомити студентів з теорією світ-системного розвитку, а також з класичними та новітніми уявленнями про характер та динаміку світ-системної трансформації у ХХІ ст.

Завдання - сформувати у студентів здібності застосовувати світ-системну методологію до аналізу складних процесів сучасної світової політики, вміння прогнозувати подальший розвиток політичних подій та аналізувати альтернативні сценарії глобальних трансформацій.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

Інтегральної: Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру у політичній сфері, що характеризуються невизначеністю умов і вимог, із застосуванням фахових досліджень та/або здійснення інновацій

Загальних (ЗК):

ЗК02. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

ЗК04. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК06. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Спеціальних фахових (СК)

СК01. Усвідомлення природи та значення політики як специфічного виду людської діяльності та особливої сфери пізнання, включаючи розвиток уявлень про політику та її сучасні інтерпретації.

СК03. Критичне осмислення проблем та принципів функціонування та закономірностей розвитку влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, гендерної політики, світової політики та політики окремих країн та регіонів.

СК05. Спроможність комплексно використовувати нормативу та емпіричну політичну теорію, методологію політичних досліджень та прикладного політичного аналізу.

СК06. Здатність використовувати широкий спектр концептів і методів для інтерпретації та аналізу політики на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Знати: сутність світ-системного підходу до аналізу глобальних політичних процесів.

Вміти: застосовувати світ-системну методологію до аналізу складних процесів сучасної світової політики.

Програмні результати навчання

ПРН 01. Застосовувати для розв'язування складних задач політології розуміння природи та значення політики як специфічного виду людської діяльності та особливої сфери пізнання, включаючи розвиток уявлень про політику та її сучасні інтерпретації, особливостей реалізації влади у різних політичних системах, їх соціально-економічного, історичного та соціокультурного контексту

ПРН 02. Застосовувати спеціалізовані концептуальні знання з політології, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для

оригінального мислення та проведення досліджень, критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань.

ПРН 06. Критично осмислювати принципи здійснення влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, світової політики та політики окремих країн та регіонів.

2. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Світ капіталізму та його трансформація (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Тема 1. Інтерпретація сучасної історії в творах І. Валерстайна.

"Комуністична інтерлюдія" (1917-1991). Кінець ери марксистсько-ленінської ідеології. Зміцнюється фундамент ліберальної держави: участь населення в політичному житті за допомогою голосування; втручання держави в економіку задля зменшення соціальної поляризації, патріотична лояльність, яка об'єднує націю. Але — прогноз Валерстайна: в наступні п'ятдесят літ — тенденція до жорстокості в відносинах (людських та соціальних), найбільшої ніж у період "холодної війни". Зростання міграції - легальної та нелегальної. В заможних країнах - зростання правих рухів проти притока іммігрантів. Можливість ситуації, аналогічної часу перед Європейською революцією 1848 р. Скупчення в містах нижчого класу, (у сьогоднішні - "нові етнічні меншини" які не мають прав, але мають великі намагання до "заможних суспільств". В ХІХ ст. це був марксистський "привид комунізму". Сьогодні зникає те що виправдовувало існування ліберальної держави: впевненість, що "історія на боці прогресу". Зникає толерантність, заснована на припущенні, що "колись все буде добре". Сьогодні у ХХІ ст. з'явився новий "привид" — крах традиційних структур і інститутів. Дезінтеграція державних режимів, які втратили людську довіру. Надходить "привид" спонтанної некерованої "демократизації знизу" і радикально нової системи розподілу. Наступні 25-50 років — період тривалих політичних дебатів і боїв з приводу цього нового виклику. Початок нового етапу глобальної політичної боротьби та нового типу війн.

Тема 2. Минуле та майбутнє визвольних рухів у світ-системі.

10 травня 1994 р. (день обрання Н. Мандела президентом ПАР) не тільки кінець цілої ери в історії Південної Африки, але й завершення безперервного (з 1789 р.) світ-системного процесу. Африканський національний конгрес (АНК) - один з найстаріших в історії світ-системи національно-визвольних рухів. Рухи цього типу почалися в Північній Америці в 1765 р. і привели до американської революції. Французька революція трансформувала геокультуру світ-системи епохи модерніті, принесла віру в те, що політичні зміни скоріш норма, ніж виключення. Затвердження ідеї, що джерелом суверенітету держави є не правитель, а народ у цілому. Розчарування в традиційних рухах. Маса населення у все більшій мірі переходять на антиетатистські позиції. Досвід структурних

революцій: хаос може змінитися новим порядком, але не обов'язково більш досконалим. Значення рухів знов зростає. Загроза ХХІ ст: намагання створити систему нового типу — яка відхиляє рівність, систему ієрархічну, але стійку. Світ - в зоні біфуркації. Задача визвольних рухів - серйозно проаналізувати кризу світ-системи, зуміти видалити в ній те, що було причинами народного обурення, що приводило до краху старих систем. Надійшов час utopistics - аналізу історичних альтернатив і проектів майбутнього.

Тема 3. Геополітика у історичній перспективі.

Піднесення Східної Азії, або світ-система у ХХІ столітті. 90-е р.р. безпрецедентний ривок Японії; зміцнення позицій «чотирьох драконів»; безперервне економічне зростання у Південно-східній Азії та КНР. Світ-система модерніті як капіталістичне світогосподарство. Принцип безмежного накопичення капіталу (закон вартості). Сформувалася протягом ХVІ століття. Послідовність розповсюдження: спочатку більша частина Європи (за винятком Російської та Оттоманської імперій), окремі частини обох Америк. Потім інкорпорування в систему поділу праці нових регіонів. Східна Азія - останній великий регіон (середина ХІХ століття). Після цього світ-система модерніті визнана першою зі світ-систем, якій вдалося охопити всю земну кулю. Капіталістична світ-система є «гібридом» світогосподарства, (що визначається відносинами центру і периферії), і політичної структури, що складається з сукупності суверенних держав — реципієнтів світ-системи.

Фундаментальні протиріччя капіталістичної системи виявляються у низці циклічних коливань. Два найбільш важливих циклічних коливання: 60-річні економічні цикли Кондратьєва, та 100-150-річні цикли політичної гегемонії, що визначалися підйомом і занепадом «гарантів прогресу» Ці циклічні коливання призводять до географічних зрушень центрів концентрації капіталів і влади.

Кожен новий цикл приносить важливі структурні зміни у розвитку системи. Світ-система модерніті не може розвиватися вічно: історичні тенденції приводять до біфуркації, коли коливання системи стануть екстремально амплітудними та хаотичними. У такому разі система замінюється однією або декількома іншими системами.

Прогноз Валерстайна: найбільш складні проблеми геополітичного реструктурування стануть інкорпорування Китаю в американо-японську зону, а Росії - в зону Європейського Союзу. У рамках такого сценарію в найближчі п'ятдесят років очікується загострення відносин між Європейським Союзом та Східною Азією та, можливо, успіх Східної Азії. Він вважає, що рух у цьому напрямі вже почався, але він не дійде до «природного» результату (світової війни). Перехід до висхідної фази кондратьєвського циклу передбачає, що частина населення планети підвищить свою купівельну спроможність порівняно з рівнем кінця ХХ ст.. Ймовірно, що вона виявиться в Східній Азії. Буде продовжуватися диспропорційне розміщення капіталів в країнах Півночі, тоді як капіталовкладення, які прямують до периферійних та напівпериферійних регіонів, суттєво скоротяться. Результатом стане подальша маргіналізація світового Півдня. Деруралізація світу знищить традиційний компенсаторний механізм, що

полягав у включенні у світ-систему нових виробничих регіонів. Маргіналізований «Південь» стане набагато нестабільним і загроза всесвітньої дезорганізації значно загостриться.

Крах «старих лівих» призведе до усунення найефективніших сил, здатних протистояти цим тенденціям. Результат: довгі “смутні часи”, виникнення вогнищ громадянських воєн (локальних, регіональних і, можливо, навіть тих, які приймають світовий масштаб). Результат: «пошуки порядку» у протилежних напрямках з їх непередбачуваними наслідками.

Тема 4. Держава та Суверенітет. Дилеми буржуазії перехідної доби. Лібералізм та демократія. Брати-вороги?

Поняття «лібералізм» і «демократія» - безліч значень. Починаючи з першої половини XIX століття обидва ці поняття стали активно використовуватися в політичному житті. Співвідношення між ними залишається двозначним. У деяких випадках здавалося ідентичним; в інших – полярно протилежним. Були ніби брати-вороги (*frères ennemies*). Обидва поняття відбивають реакцію на сучасну світ-систему, яка є капіталістичним світогосподарством і заснована на пріоритеті перманентного накопичення капіталу. Неминуче виявляється негалітарною і навіть полярною (як у економічному, так і у соціальному аспектах).

Але значення, що надається у цій системі проблемі накопичення, є сильним чинником встановлення рівності. . Ця ідеологічна суперечність між ієрархією та рівністю іманентна найглибшим основам капіталізму, Найкращі дні лібералів уже позаду. Загрожує наступ тих, хто не хоче ні компетентності, ні інкорпорованості в істеблішмент. Суверенітет особи проти суверенітету держави. Популістська демократія проти елітарного лібералізму. Відкривається перспектива “найгіршого зі світів” (Валерстайн).

Тема 5. Екологія та витрати виробництва при капіталізмі. Кризове становище світ-системи.

Констатація: природне середовище серйозно деградувало за останні тридцять років, ще більшою мірою - за останнє століття. Незважаючи на безперервний ланцюг вражаючих технологічних винаходів та розширення наукового знання. Екологія - серйозна політична проблема у багатьох частинах світу. З'явилися сильні політичні рухи в ім'я захисту навколишнього середовища від подальшої руйнації. Інтерпретація проблеми, що склалася — від промов про “кінець світу”, до закликів до швидкого вирішення проблем на суто технічному рівні.

Ми переживаємо вихід із існуючої системи. Головне питання - куди рухатися далі. Обираючи сутнісну раціональність, ми встаємо на довгий і важкий шлях, який передбачає не лише нову соціальну систему, а й нову структуру знання, де філософія та природничі науки не будуть розділені, де відбудеться повернення до тієї епістемології, яка визначала накопичення знань до епохи становлення капіталістичного світогосподарства. Ці кроки пов'язані з невизначеністю, небезпеками та труднощами, але альтернативи немає. Бо життя ніяк не хоче бачити смерть своєю альтернативою.

Тема 6. Проблеми інтеграції та розмежування. Соціальні зміни? Зміни нескінченні. Нічого не змінюється. Слова "інтеграція" та "дисоціація" для соціальних досліджень — одні з основних понять. Найменше десять тисяч років відомо про дві особливості світу. 1) Кількість кожної з соціальних груп завжди менша, ніж кількість людей, які живуть на планеті. 2) Люди завжди відчують різницю між "ми" та "вони". Звідси — ідеї про "спорідненість крові". Але це - міф, оскільки жодна група ніколи не функціювала як закрите ціле. Завжди є люди, які не належать до жодних груп, але прагнуть ввійти в них, чи беруть участь у них так чи інакше. Це є інтеграція. Інші люди прагнуть вийти з груп, або замінити їх на інші. Це є дисоціація (маргіналізація).

Одним із принципів організації більшості суверенних держав в останні два століття, є те, що вони склалися з «громадян», а не з етнічних груп. Концепція громадянина пов'язана з самою структурою капіталістичної світ-економіки. Породжується побудовою державної системи, ієрархічної та полярної. Громадянство неминуче вважається привілеєм, завдяки включенню у громадянство деяких та виключення інших. У ХХІ ст. загострюється питання про те, яку історичну систему ми маємо побудувати і яке місце буде займати в неї ідея громадянства.

Нескінченність змін - це основне переконання сучасного світу. *Нічого не змінюється* – це вічна тема тих, хто втратив ілюзії щодо "прогресу". Але це й тема наукового етосу. Обидва твердження претендують на те, щоб відбивати реальність. На коротких часових проміжках масштаб соціальних змін виявляється більш помітним. При розгляді історичної системи, що існує, видимість соціальних змін може бути дуже оманливою. Деталі можуть змінюватися, але елементи, що визначають суть системи, можуть залишатися незмінними.

Якщо нас цікавлять фундаментальні соціальні зміни, слід намагатися виявити тривалі тренди та відрізнити їх від циклічних ритмів, а також прогнозувати, доки ці довготривалі тенденції можуть набирати силу, не порушуючи рівноваги, що лежить в основі системи. Поки що з філософських і моральних позицій видається більш розсудливим допустити *можливість* прогресу, ніж його *зумовленість*. Осмислення останніх п'яти століть змушує засумніватися в тому, що історія сучасної світ-системи є прикладом помітного прогресу вдач і успіхів. Навпаки, залишає підстави вважати її прикладом занепаду. Історичний вибір - це моральний вибір, але раціональний аналіз може зробити його осмисленим.

Змістовий модуль 2 Світ-система та доля лібералізму.

Тема 1. Становлення та тріумф ліберальної ідеології.

Три ідеології чи одна? Псевдобаталії сучасності.

У ХІХ столітті виникли три основні течії політичної теології — консерватизм, лібералізм і соціалізм. З того часу всі три течії (у мінливих обличчях) боролися одне з одним. Два загальних положення: 1) ці ідеологічні течії являють собою реакцію на Французьку революцію і її наслідок - новий громадський світогляд.

Звідси усвідомлення необхідності розробки спеціальних політичних стратегій. 2) жодна з трьох ідеологічних течій не виражається в якійсь одній певній формі. Кожна з них приймає таку кількість образів, яка відповідала числу ідеологів. Чим уважніше придивимося до їх теоретичних положень, та практики їхньої політичної боротьби, тим менш виявимо розбіжностей між ними.

П'ять питань до розкриття категорії «ідеологія»:

1. Яка різниця між ідеологією та світоглядом?
2. Хто є «суб'єктом» ідеології?
3. Який зв'язок ідеологічних вчень із державою?
4. Скільки насправді існувало різних ідеологічних течій?
5. Чи можна не звертати уваги на ідеологію, чи можна діяти без ідеології?

Світогляд та ідеологія

Апокрифічний жарт про Луї XVI, який, почувши від герцога де Ліанкура про напад на Бастилію, сказав "Це бунт?". Отримав відповідь: "Ні, ваша величність, це революція". Французька революція є одним із головних наслідків для світової системи. Вперше встановлена ідея "нормальності" революційних змін. Ідеологія змінила світогляд. Це є і на сучасній політичній арені, (зміни, інновації, трансформації і, навіть, революції).

"Суб'єкт" ідеології. Ідеологічні вчення - це насамперед, політичні програми, спрямовані на критичний розгляд сьогодення. Націленість на "предмет" і пошук головного актора. Французька революція: замість суверенітету абсолютного монарха проголосила суверенітет людей. Всі три ідеологічні рухи зійшлися на цьому. Різниця в відповідях на питання про те, хто втілює суверенітет людей: а) зведені вільні особистості (вважають ліберали); б) -цільові традиційні групи (вважають консерватори); або в) всі організовані члени суспільства (вважають соціалісти).

Ідеологія та держава. Люди мають державу як основний "об'єкт". В рамках держави висловлюють свою волю, підтверджують власний суверенітет. З XIX століття домінувала ліберальна ідея: люди сформували суспільство. Проблема взаємовідносин держави та суспільства. Найбільша інтелектуальна антиномія сучасності. *Соціалісти:* держава втілює універсальну волю народу. *Консерватори:* держава захищає традиційні права від універсальної волі. *Ліберали:* держава створює умови, які дозволяють індивідам оптимально використовувати свої права. Але в кожному випадку держава продовжувала зміцнювати своє становище стосовно суспільства.

Скільки існує ідеологій? Ми ніколи не були впевнені в тому, скільки різних ідеологій виникло в XIX столітті. Традиційні аргументи на користь того, що їх було три. Таке твердження слід розуміти в історичному контексті. Період 1789-1848 - час гострої ідеологічної боротьби між консерватизмом, та лібералізм, який прагнув до культурної гегемонії. Період 1848 по 1914-1917 - час домінування лібералізму, хоча марксизм вже намагався протиставити йому соціалістичну ідеологію, але не міг повністю досягти своєї мети. Період з 1917 по 1968 (або 1989) рік - час найвищого розквіту лібералізму в глобальному масштабі. І хоча ленінізм претендував на роль ідеології, яка відчайдушно виступала проти лібералізму, насправді це було лише одним із його проявів.

Поза ідеологіями? Це питання виникло в повному обсязі з моменту Всесвітньої революції (І. Валерстайн) 1968 року. Революціонери 1968 року атакували ліберальну ідеологію. Нове тут полягає в тому, що вперше з 1848 року лібералізм як правляча ідеологія та ядро концепції “модерну”, ставиться під сумнів. Він як ефективний політичний проект, пережив свої найкращі дні. Він вмирає в умовах структурної кризи сучасної світ-економіки. Принаймі з цим можна пов’язувати “кінець ідеології”. Ми входимо в перехідний період, який може тривати близько п’ятдесяти років, так звану “велику «біфуркацію»”. Ми не можемо передбачити світогляд систем, який виникне на руїнах нашої сучасності.

Тема 2. Світ, стабільність та законність 1990-2025/2050 роки.

Основні риси періоду 1945-1990 рр. у наступних тезах.

1. Сполучені Штати - панівна держава в однополюсній світ-системі. Могутність, заснована в 1945 р. на надзвичайно потужному виробничому потенціалі і на союзі із Західною Європою та Японією. Апогей приблизно 1967-1973 рр..

2. Сполучені Штати та СРСР залучені в чітко визначений, ретельно стримуваний формальний конфлікт, умови якого неухильно дотримувалися до 1991. СРСР як суб-імперіалістичний агент Сполучених Штатів

3. “Третій світ” в фокусі прихильної уваги СРСР і Західної Європи. Вимагає розширення своїх прав у більш стислий термін, ніж запропонували країни Півночі. Оптимістична віра в те, що країни, що розвиваються, одночасно зможуть вирішити подвійне завдання: досягти самовизначення і просунути шляхом національного розвитку.

4. 1970-1980 р.р. Період глобального економічного застою, опору «зліва» Сполученим Штатам, занепаду і розчарування в країнах “третього світу” обраною стратегією.

Наприкінці фази «Б» циклу Кондратьєва, (1967-73 рр.) найдраматичніший (І. Валерстайн) виток. Аналогічна ситуація: (фаза «Б» кондратьєвського циклу), - з 1873 по 1896 рр. Проте, пройшовши через усі потрясіння, світ-економіка оговтається і розпочнеться початок тривалої фази циклу «А». Почнеться новий виробничий цикл. Трьома провідними центрами виробництва (Валерстайн) стануть Японія, Китай, ЄЕС та Сполучені Штати. Вони вступають у гостру конкурентну боротьбу за досягнення квазі-монополістичного контролю світового ринку але повністю досягти своєї мети не зможуть.

Друга стадія для кожного з цих об'єднань стане створення власних напівпериферійних зон, для отримання додаткових можливостей. З початку ХХІ ст. центри світ-системи налякані перспективою навали (Валерстайн) з Росії та Китаю. змінять нинішні тенденції розвитку соціальних показників (таких, як освіта та охорона здоров'я), тобто тих тенденцій, що у період 1945-1990 рр. розвивалися там досить задовільно. Більш того, Південь буде позбавлений основного політичного інструменту 1945-1990 років. - національно-визвольних рухів. У будь-якому випадку, в найближчому майбутньому в центрі політичної боротьби у світі буде конфронтація Півночі та Півдня.

Тема 3. Лібералізм та легітимація національних держав:

На основі нового світогляду, що виник під час Французької революції, склалася низка нових ідеологічних течій. “Світова революція” (І. Валерстайн) 1848 р. привела в рух історичний процес, який призвів до перемоги ідеології лібералізму та інтеграції робітничого класу. Перша світова війна поставила на порядок денний ті ж проблеми, але вже в масштабі всього світу. Світова революція 1968 р. зруйнувала ліберальний ідеологічний консенсус. Протягом двадцяти років довіра до лібералізму була підірвана. Кульмінаційним моментом цього процесу став крах комуністичних режимів у 1989 р. Криза в Перській затоці. Початок нового світового безладу. Парад великих та малих націоналістичних рухів. Безлад не обов'язково гірший (або кращий), ніж порядок. Однак вимагає іншого підходу до вироблення життєвих стратегій та дій. Особливо в аспекті сучасного державотворення.

Тема 4 Історичні проблеми лібералізму.

У першій половині ХХ ст. стверджувалося, як добре бути “сучасним”. Сьогодні, нам розповідають про чесноти і переваги епохи постмодерну. Чому сучасність перестала бути нашим порятунком і, навпаки, стала “токсичною”? Кінець якої сучасності ми спостерігаємо? «Оксфордський словник англійської мови»: одне із значень modern (на противагу давнині та середньовіччю) є характеристика часу, який слідує після середньовіччя. Термін «сучасний» у цьому сенсі виник в 1585 році. Термін «сучасний» також означає: «що відноситься до теперішнього часу або починається з поточного століття (періоду)» У такому випадку postmodern є оксюморон.

У 1815 р. Поразка Наполеона. Європейські держави уклали Священний Союз, який мав гарантувати реакційне статус-кво. Але це виявилось неможливим. За роки з 1815 по 1848 р. розроблена парадоксальна геокультура, призначена сприяти модерну в технології, одночасно стримуючи модерн визволення.

Великобританія - країна з двома націями (І Валерстайн) - багатіїв та бідних, Рішення Дізраелі: зробити з них єдину націю (єдині настрої, лояльність, самовідданість). Це і є національна ідентичність. Програма лібералізму полягала не в тому, щоб із держави створити націю.

Три сучасності: 1) сучасність свободи (набула форми, студентських повстань кінця 1960-х); 2) сучасність визволення (визвольні рухи у “третьому світі”); 3) сучасність технології (розвинуті країни). Проблема, нерозв'язна лібералами усіх мастей - ліберальними лібералами, консервативними лібералами і, особливо, лібералами-соціалістами (старим лівим) Вони - головна перешкода реальному звільненню.

В останні десятки років багато вчених-фізиків і математиків повернулися проти ньютонівсько-беконівсько-картезіанської ідеології, яка (п'ятсот років) стверджувала, що вона є єдино можливим виразом науки. З тріумфом ліберальної ідеології у ХІХ ст. ньютонівська наука розглядалася як універсальна істина. Нові вчені ставлять під сумнів універсальність ньютонівської науки. Нові терміни: хаос, біфуркація, неформальна логіка, “стріла часу”. Нова наука виразно нелінійна, порушує найбільш фундаментальні питання щодо сучасності технології.

Найближчі п'ятдесят років, — сфера утопістики. Уявити і створити новий соціальний порядок. Не гарантовано, що кінець однієї анти-егалітарної історичної системи підведе до кращої системи. Ліберальна ідеологія прагнула переконати нас у реальності, проти якої ліберали насправді боролися — реальності рівності та демократії. Але сьогодні переживає втрату ілюзій, як і анти-системні рухи, які теж потерпіли невдачу. Необхідність вступити до величезного всесвітнього мультилогу з питань сучасності визволення.

Тема 5. Геокультура розвитку чи трансформація нашої геокультури?

. Виникнення терміна «розвиток» - прямий наслідок політичної появи так званого «третього світу» в період після 1945 р. Народи периферійних зон світ-системи ефективно організовувалися для досягнення двох головних цілей: 1) більшої політичної автономії всередині світ-системи та 2) підвищення добробуту. Досягнення більшої автономії означало політичну незалежність для народів, які раніше були колонізовані, і більш націоналістично орієнтовані уряди для держав. Це завдання було вирішено майже у всіх периферійних зонах у період 1945-1970 рр. Легітимність цих цілей була підтверджена структурою Об'єднаних Націй, визнанням «самовизначення націй» та делегітимацією «імперіалізму».

Доля Америки — у теперішньому, минулому та майбутньому.

Сьогодні для США почалося 1945 р. і завершилося 1991 р. США: держава-гегемон світ-системи. Джерело гегемонії - процвітання; її наслідок гегемонії - процвітання; знак гегемонії - процвітання. 1945-1990: з одного боку, «Великий американський світ», епоха великого матеріального процвітання, з другого - ера порівняльної толерантності. незважаючи на багато конфліктів. 1991 — вступ в епоху великих надій і великих ризиків.

Вчора починається з 1791 р., з двох важливих подій. Прийняття Біля про права та прийняття Республіки Вермонт до Союзу.

Сьогодні США є лідером економічно, геополітично, і соціально. На іншому боці дедалі більш знедолений Південь, готовий використовувати свою військову міць. Він звертається проти всіх цінностей, які плакав Захід. Більшість населення Півдня йде шляхом індивідуальної міграції на Північ. Там створюється свій Південь (усередині Півночі). Реалізм виходить із того, що США не можуть досягти порятунку наодинці. Доки США не зрозуміють, що немає іншого порятунку, ніж порятунок всього людства, ні вони, ні решта світу не подолають структурної кризи світ-системи, що існує (І. Валерстайн).

Концепція американської винятковості Америка завжди вірила у свою винятковість. Є багато країн в новій історії, чії мислителі прагнули підкреслити історичну унікальність своєї країни. Уявленням про винятковість до мозку кісток просякнуті всі цивілізації. Американський дух протягом довгого часу поєднував *hybris* та кальвіністське почуття провини. Під *hybris* древні греки розуміли не що інше, як прагнення людей стати богами; а в кальвіністської теології завжди наголошувалося: якщо ми віримо у всемогутність Божу, то ми не можемо вважати все зумовленим. Бо таке зумовлення обмежило б Божію всемогутність. Новий Єрусалим не знаходиться ні в Єрусалимі, ні деінде. Напевно, землею

обітованою є просто планета Земля, наш дім, наш світ. Напевно, єдиним богообраним народом є людство у цілому.

Тема 6. Революція як стратегія та тактика трансформації.

Слово "революція" (revolution) спочатку вживалося у своєму етимологічному сенсі. Означало круговий рух, що повертається у вихідну точку. Але незабаром значення слова зазнало розширення. В результаті воно позначало "поворот", а потім — "переворот". Вже в 1600 р. Оксфордський словник фіксує його вживання у сенсі "повалення" уряду підлеглими йому особами.

I. Валерстайн о "всесвітньої революції" 1968 р.

Шість основних наслідків:

1. Двокрокова стратегія – спочатку взяти державну владу, потім трансформувати суспільство – змістилася до статусу сумнівного припущення.
2. Організаційне припущення про політичну діяльність, яка буде ефективною лише при наявності єдиної, спаяної партії, більше не є загальноприйнятим.
3. Уявлення про те, що всередині капіталізму єдиним фундаментальним конфліктом є конфлікт між працею та капіталом і що всі інші конфлікти, в основі яких лежать відмінності за статтю, расою, етнічністю, сексуальною орієнтацією тощо, всі вторинні, чи атавістичні, більше не поділяються більшістю.
4. Ідея про те, що демократія - це буржуазне поняття, що перешкоджає революційній діяльності, витісняється думкою про те, що демократія може виявитися ідеєю глибоко некапіталістичною та революційною.
5. Ідея про те, що збільшення продуктивності праці є сутнісною передумовою побудови соціалізму змінилася заклопотаністю наслідками "продуктивізму" щодо екології, якості життя і наслідків перетворення на товар всього і вся.
6. Віра в науку як наріжний камінь будівництва "прогресивного суспільства" поступився місцем скепсису з приводу класичної науки і популярного сцієнтизму, на користь готовності мислити в термінах складного відношення між детермінізмом і спонтанною волею, порядком і хаосом.

Прогрес більше не є очевидним. Революція 1968 р, (I. Валерстайн) похитнула легітимність старих лівих, зробила "ревізію" справжньою «культурною революцією». Чи трансформує це систему? Крім перевантаження системи, необхідно зберегти "варіативність стратегій", зосереджуючись на творенні нової соціальності на місцевому та світовому рівні.

Марксизм після катастрофи комуністичних режимів.

Маркса варто перечитувати у світлі поточних реальностей. З початку 90х знову (котрий раз) вмирає не лише Маркс. Низка держав, які назвалися марксистсько-ленінськими, "канула в Лету". Підсумок цього історичного досвіду: спочатку динамічний розвиток був чималим досягненням соціалістичних країн. Темпи зростання були високими, оптимізм виправданим. Але економічна стагнація 1970-х - 1980-х років. показала, що ці держави були такими ж периферійними (напівпериферійними), як і інші держави "третього світу". Це стало величезним розчаруванням. Позбавляючись "реального соціалізму", лідери думали, що позбавляються самого Маркса. Але Маркс не вичерпав свого політичного значення та свого інтелектуального потенціалу. Незважаючи на весь негативний

досвід марксистсько-ленінських рухів та держав у ХХ ст. ці ідеї висвічують той політичний вибір, який продовжує стояти перед світом як можлива альтернатива.

Класова боротьба. Ідентичність марксизму повністю залежить від визначення правомірності його аналізу класу та класової боротьби. Навіть при аналізі “реального соціалізму”. Більшість внутрішньої опозиції марксистсько-ленінським партіям-державам була виразом класового конфлікту (конфлікту рядових робітників і нового своєрідного класу, — номенклатури).

Але недостатність марксистського аналізу націоналістичної, расової, етнічної чи гендерної боротьби відзначалася задовго до краху комуністичних режимів у 1989 р. Теза про те, що класова боротьба є неминучою і має фундаментальне значення, жодним чином не спростовується сплеском інших форм боротьби, бо завжди можна аргументовано заявляти, що останні були її замаскованими формами.

Поляризація Маркс надає неабияке значення феномену поляризації. З одного боку, наполягає на тенденції до економічної поляризації, зубожінню (бідні стають біднішими, а багаті багатшими). З іншого боку, прагне аналізувати соціальну поляризацію (кожен стає або причетним до владної еліти або безправним пролетарем). Всі проміжні групи поступово зникають. «Робітничий клас», реальні доходи якого справді підвищуються, складається здебільшого з місцевих «титульних», чи етнічно домінуючих, груп. Для нижнього шару (переважно іммігрантів першого або другого покоління), економічна поляризація залишається реальністю. Вони мають тенденцію вести свою класову боротьбу під прапором боротьби за права пригноблених рас та етнічних груп. Це втягує їх до реальних політико-економічних процесів світу.

Ідеологія. Маркс був матеріалістом. Основна теза: наші почуття, наші ідеї, наші науки відражають реальність нашого життя. В цьому сенсі наше буття є похідними від конкретного ідеологічного клімату. Сьогодні, коли знову відкрилася для обговорення вся історична та суспільствознавча спадщина ХІХ ст., міркувати про соціальні основи наших ідей і наших мислителів є необхідним. Очевидно, що не Маркс вигадав тезу про соціальну детермінацію ідей, але немає підстав недооцінювати як важливість аналізу соціальних джерел ідеологій (включаючи марксизм), так і важливість внеску самого Маркса в цей аналіз.

Концепт відчуження. Сам Маркс використовував цей концепт не часто. Деякі аналітики приписують його лише «молодому Марксу» і тому відкидають його важність. Але концепт відчуження має фундаментальне значення для думки Маркса. В ліквідації відчуження він бачив найбільше досягнення майбутнього комуністичного суспільства. За Марксом, відчуження є та недуга, яка, у своєму головному втіленні — власності — руйнує цілісність людської особистості. Боротися проти відчуження — отже, боротися за те, щоб відновити людям їхню гідність. Заперечувати цю тезу можна єдиним чином: висувати докази того, що відчуження є неминуче зло (первородний гріх), що з нею неможливо щось зробити. Актуальним залишається те, що глибинною причиною всіх значних соціальних збурень ХХІ ст. є не що інше, як відчуження. Маркс пропонує можливість встановити соціальний порядок іншого типу. У ХІХ ст. він недостатньо ясно промовляв свої утопії, але це належить зробити сучасному поколінню.

Узагальнення сучасного українського дискурсу щодо теорії та політичних реалій світ-системних трансформацій першої чверті XXI ст.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Усього	Денна форма				Заочна форма				
		у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. <u>Світ капіталізму та його трансформація (кінець XX – початок XXI ст).</u>										
Тема 1. Інтерпретація сучасної історії в творах І. Валерстайна.	14	2	2		10	13	2			11
Тема 2. Минуле та майбутнє визвольних рухів у світ-системі.	14	2	2		10	12				12
Тема 3. Гео-політика у історичній перспективі.	14	2	2		10	13	2			11
Тема 4. Держава та Суверенітет. Дилеми буржуазії перехідної доби трансформації світ-системи.	14	2	2		10	13	2			11
Тема 5. Екологія та витрати виробництва при капіталізмі. Кризове становище світ-системи.	7	2			5	13	2			11
Тема 6. Проблеми інтеграції та розмежування.	11	4	2		5	12				12

Соціальні зміни? Зміни нескінченні. Нічого не змінюється. Світ- системний аспект.									
Разом за змістовим модулем 1	74	14	10		50	76	8		68
Змістовий модуль 2. Світ-система та доля лібералізму.									
Тема 1. Становлення та тріумф ліберальної ідеології у контексті світ- системного розвитку.	14	2	2		10	13	2		11
Тема 2. Світ, стабільність та законність 1990- 2025/2050 роки.	14	4			10	13	2		11
Тема 3. Лібералізм та легітимація національних держав:	9	2	2		5	11			11
Тема 4 Історичні проблеми лібералізму. Світ-системний вимір.	7	2			5	12			12
Тема 5. Геокультура розвитку чи трансформація нашої геокультури?	14	2	2		10	13	2		11
Тема 6. Революція як стратегія та тактика трансформації світ-системи.	16	4	2		10	12			12

Разом за змістовим модулем 2	76	16	10		50	74	6			68
ІНДЗ*										
Усього годин	150	30	20		100	150	14			136

* – за наявності

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	І. Валерстайн та його теорія світ-системи.	2
2	Геополітика: світ-системний аспект.	2
3..	Фактор визвольних рухів у трансформації світ-системи.	2
4	Держава та Суверенітет в контексті світ-системних змін.	2
5	Проблеми інтеграції та дезінтеграції у світ-системному процесі.	2
6	Становлення ліберальної ідеології та її роль у світ-системному процесі.	2
7	Ліберальна ідеологія та легітимація національних держав	2
8	Криза сучасного лібералізму як світ-системне явище.	2
9	Геокультура розвитку світ-системи. Сучасний стан.	2
10	Революція і реформа як стратегія та тактика трансформації світ-системи.	2

6. Теми семінарських занять не передбачені планом

7. Теми лабораторних занять не передбачені планом

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин (д.в.)	Кількість годин (з.в.)
1	Порівняльний аналіз концепцій світ-системного розвитку.[1]	10	11
2	Типологія революційних та визвольних рухів у світ-системному процесі[1]	10	12
3	Геополітичні аспекти розвитку світ-системи. [1] [3]	10	11
4	Держава та Суверенітет. Їх роль в світ-системному процесі.[1]	10	11
5	Капіталістичне виробництво: проблеми	5	11

	становища світ-системи.[1]		
6	Сучасне становище світ-системи: проблеми інтеграції, дезінтеграції, соціальних змін.[1] [3]	5	12
7	Історичний шлях та сучасний стан ліберальної ідеології.	10	11
8	Проблеми миру, стабільності та законності (1990-2025/2050 роки)[1]	10	11
9	Ліберальна ідеологія та легітимація національних держав: сучасний стан[1]	5	11
10	Криза лібералізму та проблеми постліберального світу[1]	5	12
11	Геокультура розвитку як глобальна проблема ХХІ ст.[1]	10	11
12	Революція і реформа в ході трансформації світ-системи.[1] [3]	10	12
	Разом	100	136

До самостійної роботи відноситься:

[1] – підготовка до лекцій, практичних, семінарських, лабораторних занять;

[2] – написання рефератів, есе;

[3] — інтерактивний онлайн дискурс.

9. Методи навчання

Для розв'язання учбово-професійних завдань навчальної дисципліни застосовано комплексний підхід до діяльності у процесі навчання. Використовуються класичні дидактичні методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (лекція-пояснення, бесіда, контроль, самоконтроль, взаємоконтроль і т.п.)

Основні форми (методи) проведення занять – це різні типи лекцій, а також семінарські заняття - теоретичне обговорення питань, дискусія, конференція, співбесіда, реферативна форма, презентація, інтерактивний онлайн дискурс.

10.Форми контролю і методи оцінювання (у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Застосовано два види контролю : *поточний та підсумковий*.

Поточний контроль проводиться під час лекцій, семінарських занять, а також виконуючи окремі самостійні (індивідуальні) завдання. Підсумковий контроль складається з результатів поточного контролю плюс письмова робота (*модульна*).

Для студентів, які не виконали програму курсу з будь-яких причин, проводиться *іспит* (екзамен) за окремим переліком питань.

Основні форми контролю – перевірка самостійно підготовленого конспекту, реферату з вивченої літератури, співбесіда, письмова контрольна робота.

Підсумковий контроль – іспит

Критерії оцінювання результатів навчання:

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом на підставі наданої викладачем літератури; вільно та аргументовано викладає вивчений матеріал під час усних виступів та письмових відповідей; повністю розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому додаткову літературу; висловлює свої думки, робить висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки. Здобувач проявляє креативний підхід до виконання індивідуальних завдань та самостійної роботи; проводить аналіз та порівняння вивченого матеріалу.	творчо розкриває сутність практичних питань під час семінарського заняття, використовуючи додаткову літературу; використовує теоретичні знання при виконанні індивідуальної та самостійної роботи; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	добре володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; вільно використовує категоріальний апарат дисципліни; при представленні деяких питань не вистачає аргументації відповіді та застосування додаткової, самостійно вивченої інформації; допускаються при цьому окремі дрібні неточності.	правильно відповів на більшість запитань від викладача; виконав всі індивідуальні та самостійні завдання, але не достатньо повно їх розкрив та не використав додаткову літературу.

Задовільно	володіє навчальним матеріалом та категоріальним апаратом на початковому рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час відповідей та не надає аргументації щодо них.	має елементарні навички виконання завдання; правильно відповідає на половину запитань; виконав на достатньо примітивному рівні індивідуальні та самостійні завдання.
Незадовільно з можливістю повторного складання	студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; не володіє категоріальним апаратом; не може надати чітких відповідей та робити висновки.	не виконав індивідуального та самостійних завдань, але може дати відповідь на декілька питань для підсумкового контролю.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє категоріальним апаратом та навчальним матеріалом	не виконав індивідуальне та самостійні завдання та не може дати відповідь на жодне питання з підсумкового контролю

11. Питання для підсумкового контролю

1. Інтерпретація світової історії в творах І. Валерстайна.
2. Основні питання сучасних світ-системних досліджень.
3. Геополітика кінця ХХ — першої чверті ХХІ ст. (світ-системний аспект).
4. Місце та роль визвольних рухів у трансформації світ-системи.
5. Проблема Держави та Суверенітету в контексті світ-системних змін.
6. Кризове становище світ-системи: економічний, соціально-політичний, екологічний, ціннісний та міжнародний аспекти. Проекти майбутнього.
7. Проблеми інтеграції та розмежування у світ-системному процесі.
8. Діалектика соціальних змін та соціальної самодостатності у світ-системному процесі.
9. І. Валерстайн про співвідношення лібералізму, консерватизму, та соціалізму.
10. І. Валерстайн про становлення, тріумф та занепад ліберальної ідеології.
11. Світ, стабільність та легітимність у 1990-2025/2050 роках (аналіз та прогноз).
12. Роль лібералізму в процесі легітимації національних держав.
13. Криза лібералізму та пошуки нових ідейних орієнтирів у сучасному світі.
14. Від “геокультури розвитку” епохи модерну до постмодерністської геокультури ХХІ ст.
15. І. Валерстайн про долю Америки — у сьогоденні, минулому та майбутньому (світ-системний контекст).
16. Марксизм після катастрофи комуністичних режимів.

17. І. Валерстайн: порівняльний аналіз світових революцій як стратегії та тактики глобальних трансформацій.

18. Війни ХХІ ст. та доля світ-системи (сучасний дискурс).

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Орієнтовний приклад для екзамену

Поточний контроль			Модульний контроль 1	Модульний контроль 2	Підсумковий контроль	Сума балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2					
25	25		10	10	30	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Попков, В. (2020). СВІТ-СИСТЕМНА ТЕОРІЯ ВАЛЛЕРСТАЙНА І ДОЛЯ СИСТЕМНОЇ АЛЬТЕРНАТИВИ. Міжнародні та політичні дослідження, (33), 52–67. <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2020.33.208020>

2. Силабус курсу “Світ-Системні трансформації у ХХІ столітті”

14. Рекомендована література

Основна

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV — XVIII ст.: У 3 т. — К., 1998. — Т. 3. Час світу.

2. Гурбич О.С. Теоретичні засади світ-системного аналізу / О.С. Гурбич // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, «Питання політології». - Харків, 2010. - № 912. - С. 42-48.
3. Кириченко В. М. Політичні системи світу: кредитно-модульний курс/Кириченко В. М. - К: ЦУЛ, 2020. - 218 с.
4. Коппель О. Світової системи теорія (світосистемна теорія) // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.:Знання України, 2004 — Т.2 — 812с. ISBN 966-316-045-4
5. Коппель.О. Світсистемний аналіз // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.656 ISBN 978-966-611-818-2
6. Світ-системний підхід //Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х . :Право, 2015
7. Popkov, V., Azaiev Dj. Counter-systemic trends in the modern political history. // EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE (ISSN 2336-5439, e-ISSN 2336-5447) , V. 6, 2020/
8. Popkov, V., Azaiev Dj. The War and the World-system Fate. Modern interpretation of Immanuel Wallerstein. // Inter Polis. Міжнародні та політичні дослідження. Випуск 35. 2022.
9. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — К., 2001.
10. Фісун О.А. Глобальна історія в контексті сучасних теорій геоісторичних змін / Фісун О.А., Крисенко О.В. // Вісник Харківського національного університету імені Каразіна „Питання політології”. – Харків, 2004. – № 643. – 232 с.
11. Chase-Dunn Christopher and E.N. Anderson (eds.). The Historical Evolution of World-Systems //London: Palgrave. 2005. - Isbn1-4039-6590-0
12. Chase-Dunn C. Globalization: A World-Systems Perspective // Journal of World-Systems Research. — 1999. — Vol. 5. — № 2. — <http://csf.colorado.edu/jwsr/>
13. Chase-Dunn C. Global Formation: Structures of the World-Economy. — Oxford, England, 1998.
14. Lemert C. Social Theory: the Multicultural and Classic Readings / C. Lemert. - Oxford : Westview Press, 2010. - 712 p.
15. Terry Boswell and Christopher Chase-Dunn. Spiral of Capitalism and Socialism: Toward Global Democracy // Lynne Rienner, Publishers. Boulder, CO. January 2000. - 270 P.
16. THE WORLD SYSTEM: Five hundred years or five thousand? // *Edited by Andre Gander Frank and Barry K. Gills* First published 1993; First published in paperback in 1996 by Routledge 11 New Fetter Lane, London EC4P 4EE 1 Simultaneously published in the USA and Canada by Routledge 29 West 35th Street, New York, NY 10001 *Foreword by William H. McNeill List of Contributors Preface by Andre Gunder Frank and Barry K. Gills*
17. Wallerstein I. The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. — New York, 1974

18. Wallerstein I. The Rise and Future Demise of World-System Analysis, (Paper delivered at 91st Annual Meeting of American Sociological Association, NY, Aug. 16, 1996). — 1997. — <http://fbc.binghamton.edu/>
19. Wallerstein, I. Geopolitics and Geoculture. Essays on the Changing World-System // I. Wallerstein: Cambridge, 1992

Додаткова

1. Крисенко О.В. Порубіжжя Центрально-Східної Європи у світ-системній перспективі / О.В. Крисенко. — Вісник Харківського національного університету імені Каразіна „Питання політології”. — Харків, 2006. — № 737. — 263 с. — С. 183–190.
2. Goldfrank W. L. Paradigm Regained? The Rules of Wallerstein’s WorldSystem Method // Journal of World-Systems Research. — 2000. — Vol. 6. — № 2.
3. Sklair L. Competing Conceptions of Globalization // Journal of WorldSystems Research. — 1999. — Vol. 5. — № 2
4. . Waltz K. N. Theory of International Politics / K.N. Waltz. - Long Grove : Waveland Press, 2010. - 251 p.

15. Електронні інформаційні ресурси

1. <http://irows.ucr.edu/>
2. <https://web.archive.org/web/20051029101900/http://jwsr.ucr.edu/index.phphttp://wsarch.ucr.edu/>
3. Christopher Chase-Dunn and Bruce Lerro. Social Change: Globalization from the Stone Age to the Present // Paradigm Publishers <http://www.paradigmpublishers.com/Books/BookDetail.aspx?productID=364458>
4. Platt J. Immanuel Wallerstein [Electronic resource] / J. Platt // International Sociological Association. - Access mode: <http://www.isasociology.org/about/presidents/isa-president-immanuel-wallerstein.htm>.
5. Фисун А.А. Мир-системный анализ как теория геоисторических изменений: ключи к европейской головоломке? [Електронне джерело]// <http://www.unl.ac.uk/ukrainecentre/WSS/ws-1.html>
6. Шелухін В. Україна в координатах світ-системи: між світ-економікою та світ-імперією(зауваги щодо перспектив) [Електронне джерело] http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Shelukhin_Ukraine_v_koordynatah_svit-system.htm